

ELŐSZÓ

Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával három éve indítottuk el a Munkaerőpiaci tükör című évkönyvsorozatot. Az idei kötet összeállításakor igyekeztük hasznosítani az első két év során összegyűjtött tapasztalatokat. Számos visszajelzést kaptunk a munkaerőpiaci szolgálat szervezeteiben, a közigazgatásban, az önkormányzatokban, a civil szervezetekben, oktatási intézményekben és kutatóintézetekben, valamint a sajtóban dolgozó kollégáktól arról, hogy jól tudták hasznosítani az általunk közreadott információkat. A tapasztalatok alapján, úgy tűnik, nem kell változtatnunk a könyv alapvető célkitűzésein és szerkezetén. Az idén is olyan kiadvány összeállítására törekedtünk, amely a rendelkezésünkre álló statisztikák, elméleti kutatások és empirikus elemzések alapján közérthető formában, jól áttekinthető szerkezetben mutatja be a magyarországi munkaerőpiaci folyamatok jellemzőit, belső összefüggéseit. A kiadvány öt részből áll.

1. Áttekintő tanulmány a magyarországi munkaerőpiac állapotáról 2001-ben

A tanulmány bevezetője megállapítja, hogy 2001-ben két ellentétes irányú folyamat zajlott a magyarországi munkaerőpiacon. Miközben a piac a kilencvenes évek közepe óta a legnagyobb elbocsátási hullámot szenvedte el, a gazdaság bizonyos területein élénk volt a munkaerő-kereslet, új beruházások indultak, bővültek a régebbi tevékenységek. Az első fejezet röviden vázolja a munkaerőpiacot 2001-ben meghatározó legfontosabb gazdasági és nem gazdasági körülményeket. Az adatok azt mutatják, hogy Magyarországot csak mérsékelten érintette a legmodernebb ágazatok és a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatások növekedésének világszerte érzékelhető megtorpanása. Ugyanakkor a minimálbér 2001 januári jelentős emelése nyomán a munkaerőköltségek emelkedése a kereslet visszaesésében é elsősorban az alacsony átlagbérű ágazatokban kimutatható létszámcsökkenésekhez vezetett. Sem a minimálbéremelés kedvezőtlen hatását kompenzálni kívánó, sem a

munkanélküliek gyorsabb elhelyezkedését ösztönző kormányzati intézkedések nem tudták ellensúlyozni a kedvezőtlen foglalkoztatási hatásokat.

A tanulmány második fejezetében ismertetjük a népesség munkaerőpiaci részvételének jellemzőit, beleillesztve a 2001. évi adatokat a hosszú távú munkaerőpiaci trendekbe. Néhány fontos mutató esetében bemutatjuk az Európai Unió, illetve a csatlakozni készülő közép-kelet-európai országok adatait is érzékeltetve Magyarország helyzetét a régió országai között. A munkaerő-felvétel adatai szerint a 15–64 éves népesség 60 százaléka volt jelen a munkaerőpiacon 2001-ben. Ez az adat lényegesen alacsonyabb az Európai Unió 70 százalékos feletti átlagánál. Ha a foglalkoztatottsági rátákat tekintjük, különösen a 40–54 éves férfiak foglalkoztatottsága mutat szembevető lemaradást. Bár a munkanélküliek száma mind a munkaerő-felvétel, mind a munkanélküli-regiszter adatait tekintve, 2001-ben csökkent Magyarországon, ebből sajnos nem következtethetünk a munkaerőpiaci helyzet javulására. Az év során ugyanis növekedett a munkavállalási korú inaktív népesség száma. Az inaktív népesség mintegy húsz százaléka társadalmilag elismert indok nélkül maradt távol a munkaerőpiactól. Ebben az évben tovább növekedtek a helyi munkaerőpiacok, települések közötti különbségek. Legsúlyosabb helyzetben a kistelepülések, a városhiányos, perifériális helyzetű kistérségek vannak, ahol a magas munkanélküliség magas inaktivitással, magas függőségi rátákkal, a szegények, a roma népesség magas arányával párosul.

A tanulmány záró gondolatai az Európai Unióhoz való csatlakozás munkaerőpiaci kérdéseivel foglalkoznak. Az ország előtt igen nagy feladatok állnak ezen a területen is. Ahhoz, hogy elérhető legyen 2010-re az EU-ban célul kitűzött 70 százalékos foglalkoztatási szint, az elkövetkező kilenc évben évente 100–110 ezerrel kellene növelni a foglalkoztatottak számát. Ez a cél csak akkor érhető el, ha a kormányzat átfogó intézkedésekkel teremti meg ennek feltételeit, s a szociális ellátó rendszerek reformja, a nem hagyományos munkavégzések széles körű meghonosítása mellett jelentősen mérsékli a munkát terhelő adókat. Az egyik legfontosabb tennivaló azonban a népesség képzettségi szintjének növelése, a munkavállalási korú népességen belül a szakképzetlen munkaerő arányának jelentős csökkentése. Hatalmas anyagi és szellemi ráfordításokkal, a képzés jogi, intézményi rendszerének jelentős átalakításával érhető csak el, hogy a magyarországi munkaerő megfeleljen az Európai Unió gazdaságában sikeresen integrálódó vállalkozások igényeinek.

2. Közelkép

A kötet Közelkép című fejezetének célja egy-egy kiválasztott terület magyarországi összefüggéseinek mélyebb, részletesebb elemzése. A fejezet megírására felkért szerzők feladata, hogy tömör, közérthető formában összefog-

laják az adott téma elméleti hátterét a nemzetközi szakirodalom és a hazai empirikus kutatások legfontosabb megállapításait.

Az idei kötet Közelkép című fejezete a munkaerő-kínálat és munkaerő-kereslet összefüggéseit elemzi. Választ keresünk arra a kérdésre, hogy az 1990-ben még a 70 százalékot jelentősen meghaladó foglalkoztatási arány miért csökkent a ma mért nagyon alacsony szintre, és milyen esélyeink vannak arra, hogy újra elérjük 2010-re az EU által célul kitűzött 70 százalékos szintet.

A kilencvenes évek elején tömegessé váló munkanélküliség elsősorban a súlyos értékesítési válsággal küszködő vállalatok munkaerő-keresletének lényeges csökkenésével és a csődhullámmal magyarázható. 1993 után azonban már a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldala egyaránt lényegesen átalakult a korábbi állapotokhoz képest. A fejezet ezt az átalakulási folyamatot mutatja be; az első rész a kínálat alakulását vizsgálja meg, míg a második rész a kereslet alakulására ható tényezőket tárgyalja. A két oldal elemzésének eszközei lényegesen eltérnek egymástól: míg a kínálati oldalon az álláskereső egyén jellemzőit és viselkedési szabályosságait elemezzük, a kereslet esetében a vállalkozások és a kormányzati szervek munkaerőpiacot határozó szerepét vizsgáljuk.

A Munkakínálat című fejezet első részében a munkakínálatot mint az adott munkaerőpiaci feltételek mellett munkába lépni hajlandó, illetve munkát vállalni kívánó egyének összességét tárgyaljuk. Bemutatjuk a férfiak és nők gazdasági aktivitásának, foglalkoztatásának, valamint munkanélküliségének alakulását, vizsgáljuk az aktivitást és a munkanélküliséget meghatározó tényezőket. Az ezt követő részben elemezzük a férfiak és nők foglalkoztatási esélyeinek különbségét meghatározó tényezőket.

A fejezet második részében a munkakínálat mennyiségét mint valamely időegység alatt ledolgozni kívánt munkaidő mennyiségét határozzuk meg. Ebben a részben bemutatjuk a szokásos heti munkaidőben mért munkakínálat alakulását a munkavállalók munkaerőpiaci szempontból meghatározó jegyeinek (nem, iskolai végzettség, életkor stb.) bevonásával. Elemezzük a ledolgozni kívánt munkaidő hosszára ható tényezőket (bér, nem munkából származó jövedelem, munkavállalással járó költségek) és bemutatjuk a fizetett és nem fizetett munka kínálatának meghatározására szolgáló modellek eredményeit.

A kapott eredmények alapján kísérletet teszünk az effektív munkaerő-kínálat meghatározására, ami az aktuálisan foglalkoztatott személyek munkaerő-kínálatán túlmenően magában foglalja az éppen dolgozó, de egy esetleges vagy folytatódó gazdasági fellendülés esetén valószínűsíthetően munkába lépő egyének munkakínálatát is. A fejezet utolsó részében bemutatjuk a nők és a férfiak munkakínálatának különbségeit meghatározó tényezők alakulását.

A munkaerő-keresletet elemző fejezet első részében bemutatjuk az elemzés során használt legfontosabb fogalmakat. A második részben összefoglaljuk a külföldön végzett empirikus elemzések eredményeit, míg a harmadik rész a munkahelyteremtés és munkahelyrombolás magyarországi mérlegét mutatja be az 1992 és 2000 közötti időszakra. A tanulmány utolsó részében a vállalatok munkaerő-keresletét leíró modelleket, valamint néhány érdekesebb ország esetében a modellek eredményeit ismertetjük. A fejezet végén közöljük a magyarországi adatokkal végzett számítások eredményeit, és a munkaerőpiaci változásokat megpróbáljuk összevetni a gazdaság szerkezetének átalakulási folyamatával.

3. A munkaerőpiaci jogi intézményi rendszer

A Munkaerőpiaci tükör első kötetében részletes áttekintést adtunk a foglalkoztatáspolitikai jogszabályi és intézményi háttérnek kialakulásáról és fejlődéséről. A második kötetben a 2000. év során bekövetkezett legfontosabb változásokat elemeztük. Az idei kötetben a jogi-intézményi környezet fejlődéstörténetének megismertetésére vállalkoztunk. Az elemzés célja, hogy bemutassuk az elmúlt évek változásainak legfontosabb okait és következményeit. Ennek keretében részletesen elemezzük a munkaerőpiaci politika finanszírozási rendszerében lezajlott változtatásokat, a munkaerőpiaci érdekegyeztetés alakulását, a munkaügy kormányzati irányításában, az állami foglalkoztatási szolgálat felépítésében és működésében bekövetkezett fordulatokat. Külön-külön fejezetekben tárgyaljuk a munkanélküliek keresetpótló támogatási rendszerének, változásait és az aktív munkaerőpiaci politika módosulásait. Azok számára, akik egy-egy meghatározott szervezet, eszköz jellemzőjéről, működéséről szeretnének információt kapni, a tájékozódást megkönnyítendő a könyv margójára nyomott négyzetekbe tájékoztató címetek, megjegyzéseket irtunk.

4. Statisztikai blokk

A statisztikai blokk részletes információt ad a rendszerváltozás óta eltelt időszak alapvető gazdasági folyamatairól a népesség, a munkaerőpiaci részvétel, a foglalkoztatás, a munkanélküliség, az inaktivitás, a bérek, az oktatás, a munkaerő-kereslet, a regionális különbségek, a migráció, az ingázás jellemzőiről, az ipari kapcsolatokra vonatkozó adatokról és néhány munkaerőpiaci mutató nemzetközi összehasonlításáról. A könyv Közélpép című fejezetének egyik kiemelt témájához csatlakozva, ebben az évben részletes idősorokat közlünk a munkaidő alakulásának jellemzőiről. Felhasználjuk a 2001. évi népszámlálás adta lehetőséget, és közreadunk néhány táblázatot a foglalkoztatottság és munkanélküliség alakulására vonatkozó népszámlálási adatokról. A táblázatokban közölt információk áttekintését, értékelését megkönnyítendő, a legfontosabb összefüggéseket grafikonok és térképek

segítségével is ábrázoljuk. A fejezet végén röviden ismertetjük a legfontosabb adatforrásokat és módszertani kiegészítéseket fűzünk a felhasznált statisztikai adatok egy részéhez.

5. Bibliográfia

A Munkaerőpiaci tükör első kötetében válogatást készítettünk az 1992 és 1999 között megjelent magyarországi folyóiratok és kiadványsorozatok munkaerőpiaci tárgyú publikációiból. A második kötetben válogatást adtunk közre 1. az 1985 és 2001 között megjelent könyvekből, 2. az 1999 szeptembere és 2001 szeptembere között megjelent hazai folyóiratcikkek-ből, 3. az 1990 és 2001 között megjelent külföldi folyóiratcikkekből. Ebben a kötetben egyrészt friss publikációkkal egészítjük ki az eddigi összeállításokat, másrészt válogatást adunk közre külföldön az elmúlt évtizedben megjelent és a magyarországi munkaerőpiac jellemzőivel foglalkozó könyvekről. Tapasztalataink szerint a munkaerőpiacra foglalkozó kutatások eredményeinek jelentős részét a szerzők kutatóintézetek, egyetemek műhelytanulmány sorozataiban publikálják. A fejezet végén az elmúlt évtizedben megjelent hazai és külföldi műhelytanulmányokból gyűjtöttük ki a magyarországi munkaerőpiac jellemzőivel foglalkozó fontosabb műveket. A Magyarországon kiadott könyvek, könyvrészek listája 130 tételt tartalmaz. A lista végén található tárgyszó-index megkönnyíti az olvasó eligazodását a válogatás tanulmányozása során.

* * *

A szerkesztőbizottság tagjai nagyra értékelik az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, a Központi Statisztikai Hivatal, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem emberi erőforrás tanszékének, a Foglalkoztatási Hivatal, a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium munkatársainak a kötet szerkesztésében, a részanyagok elkészítésében végzett munkáját. Köszönetet mondunk a Munkaerőpiaci Alap irányító testületének, az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány kuratóriumának az előző kötetekhez fűzött észrevételeikért, javaslataikért és nem utolsósorban a kiadvány anyagi támogatásáért.